

УДК 355.457:355.23(477)

Сергій Якович БІЛЯВЕЦЬ,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інтегрованого управління кордонами Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький

СУЧАСНІ ВИМОГИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗА КОНТРАКТОМ У ДЕРЖАВНІЙ ПРИКОРДОННІЙ СЛУЖБІ УКРАЇНИ

У статті розкрито сучасні вимоги до професійної культури військовослужбовців за контрактом органів охорони державного кордону. Охарактеризовано систему вимог, що ставляться до військовослужбовців за контрактом органів охорони державного кордону, яку відображено й закріплено в правилах і нормах поведінки, які визначаються як нормативно-правовими документами (чинними законами, наказами, статутами, інструкціями), так і нормами моралі, які набули статусу обов'язкових для виконання.

Ключові слова: *вимоги, професійна культура, військовослужбовці за контрактом, Державна прикордонна служба України.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У наш час з огляду на необхідність реформування системи управління Державною прикордонною службою України (ДПСУ) та реалізації стратегії державного реформування важливе значення має вирішення проблеми формування професійної культури майбутніх фахівців. Необхідність переосмислення ролі кваліфікованого фахівця, підвищення його професійного статусу і компетентності зумовили звернення дослідників до проблеми формування професійної культури фахівців різних

соціальних сфер, зокрема і військовослужбовців правоохоронних органів, серед яких чільне місце посідає сучасне прикордонне відомство України – правоохоронний орган спеціального призначення.

В умовах трансформації українського суспільства, зростання соціальної ролі особистості, інтелектуалізації праці в усіх сферах об'єктивно зросли вимоги до військовослужбовців за контрактом ДПСУ. Йдеться про високий рівень професійної грамотності, фізичної та моральної підготовленості військовослужбовців за контрактом ДПСУ, здатних ефективно виконувати службові завдання з охорони та захисту державного кордону. Важливо не лише надати їм певний обсяг необхідних знань, але й підвищити їхній культурний рівень. Йдеться насамперед про підвищення рівня їхньої професійної культури, яка покликана забезпечити повноцінну професійну діяльність прикордонників у сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Концептуальні положення теорії та практики професійної підготовки військовослужбовців було розроблено ще в радянські часи (А. Барабаншиков, П. Городов, А. Урбанович та ін.). Сьогодні питання професійної підготовки військовослужбовців досліджують В. Вдовюк, А. Маклаков, М. Нецадим, В. Ягупов та ін.

Про підготовку військових фахівців ідеться також у працях Т. Бунеєва, В. Зеленого, І. Грязнова, Ю. Івашкова, А. Катковського, С. Крука, С. Максименка, С. Морозова, О. Сафіна, Ю. Сердюка, В. Чернявського та ін. Дослідники вказують на важливість сформованості професійної культури особистості, яка дозволяє фахівцю: оцінити ступінь своєї відповідності вимогам професії, цілеспрямовано вдосконалювати себе, усвідомити рівень особистої відповідальності за обрану справу, відчути свою значущість як у професії, так і в інших сферах життя, побачити “горизонти акме”, а не просто перспективи кар'єрного росту.

Мета статті – розкрити сучасні вимоги до професійної культури військовослужбовців за контрактом у Державній прикордонній службі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема формування професійної культури особистості є предметом уваги філософів, психологів та педагогів. Поняття “професійна культура” використовується для позначення культури групи осіб, які належать до певної професійної групи. Щодо таких понять, як “загальна та професійна культура”, то вчені вважають, що вони за обсягом співвідносяться як ціле та часткове поряд з іншими видами культури (моральною, політичною, психологічною та ін.). Як правило, розуміння поняття “професійна культура” пов’язують із загальною культурою людини, але її виокремлюють з урахуванням специфіки професійної діяльності, професійних завдань та функцій представників тієї чи іншої професії. При визначенні цього поняття слід указувати на необхідність саме тих знань, умінь, навичок, без яких людина не зможе виконувати професійних обов’язків. Зокрема, на думку В. Царенка, В. Хоми та В. Мірошніченко, професійна культура – це складне утворення, яке містить певну суму духовних цінностей; творчі сили та здібності людини, що відображені у результатах і формах організації її життя та діяльності, у взаєминах між людьми, а також це раціональні способи оволодіння прийомami професійної діяльності [1, с. 9].

Загалом можна зробити висновок, що професійна культура військовослужбовця за контрактом органу охорони державного кордону (ООДК) є складовою частиною культури суспільства, нації та ін. У широкому змісті слова професійна культура військовослужбовця за контрактом ООДК включає всі професійні цінності (розвиток законодавства з прикордонних питань, прикордоннологію, законність, правопорядок та ін.) і є частиною культури окремої особистості. У вужчому сенсі професійна культура військовослужбовця охоплює знання ним особливостей захисту державного кордону, чинного законодавства з прикордонних питань, його правильне розуміння, дотримання, виконання, застосування й нетерпиме ставлення до будь-яких порушень державного кордону. Вона свідчить про ступінь і характер прогресивного професійного розвитку військовослужбовця, що забезпечують його правомірну професійну діяльність з охорони та захисту державного кордону.

У цьому випадку можна вважати, що освоєння прикордонником професійної культури означає насамперед процес нагромадження знань зі сфери охорони та захисту державного кордону, досвіду їх використання у професійній діяльності й поведінці, оволодіння способами практичної діяльності правоохоронного характеру. Професійна культура залежить від життєвого досвіду військовослужбовця, рівня його освіти, правових навичок і впливає на його професійно значиму поведінку. Вона забезпечує необхідний рівень знання особливостей захисту державного кордону, розуміння соціальної цінності цієї діяльності, усвідомлене виконання своїх професійних обов'язків.

Аналіз наукових праць та урахування діяльнісного підходу дозволяє трактувати професійну культуру військовослужбовця за контрактом ООДК як інтегральне особистісне утворення, що є сукупністю знань зі сфери охорони та захисту державного кордону, оволодіння системою видів і способів професійної діяльності та є невід'ємним компонентом і передумовою успішної професійної діяльності прикордонника.

Таким чином, результати аналізу наукових досліджень свідчать, що професійну культуру вчені розглядають як найвищий рівень підготовленості військовослужбовців за контрактом ООДК, що поєднує обізнаність про особливості професійної діяльності, психологічну готовність до її виконання, а також технологічні уміння вирішувати професійні завдання. Професійна культура військовослужбовців ООДК функціонально визначає зміст і спосіб їх перебування в професійному середовищі відповідно до соціальної спрямованості професійної діяльності та функціонального призначення професії. Сьогодні є очевидною нагальна необхідність підготовки таких фахівців, які володіють високою загальною та професійною культурою, умінням самостійно мислити, ініціативно і творчо вирішувати професійні завдання. Загалом при формуванні професійної культури майбутніх прикордонників важливо враховувати призначення і сутність діяльності органів охорони кордону, закономірності їхньої діяльності, специфіку формування морально-службових відносин у прикордонних

підрозділах, а також основні вимоги до військовослужбовців за контрактом ООДК.

Державна прикордонна служба України з 2008 року однією з перших поміж силових структур України перейшла від комплектування солдатських (матроських) та сержантських (старшинських) посад військовослужбовцями строкової служби на комплектування за рахунок військовослужбовців за контрактом. У Концепції розвитку ДПСУ на період до 2015 року серед основних напрямків удосконалення роботи з особовим складом визначено розвиток системи комплектування особового складу та кадрового забезпечення. Передбачено, що це має здійснюватися через: удосконалення нормативно-правової бази щодо порядку проходження служби військовослужбовцями у ДПСУ; створення власної системи комплектування військовослужбовцями органів та підрозділів, забезпечення ефективного використання кадрового ресурсу тощо [10].

На сьогодні у ДПСУ створено власну систему комплектування військовослужбовцями контрактної служби органів та підрозділів. Її основою є дворівнева система добору кандидатів на військову службу за контрактом на посади рядового, сержантського та старшинського складу. Відповідно до нормативно-правових документів, зокрема законів України “Про державний кордон України” [7], “Про Державну прикордонну службу України” [8], “Про Воєнну доктрину України” [6], інших нормативно-правових та розпорядчих актів з прикордонних питань, військовослужбовці контрактної служби проходять службу у відділеннях прикордонної служби як складової сучасної інтегрованої системи охорони державного кордону та суверенних прав України в її виключній (морській) економічній зоні. У Концепції розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року відповідно передбачено, що ця категорія персоналу ДПСУ повинна здійснювати оперативну, технічну та фізичну охорону державного кордону, прикордонний контроль і пропуск через державний кордон у встановленому порядку осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна, виявляти і припиняти випадки незаконного їх переміщен-

ня, а також забезпечувати дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму [10].

Загалом у наш час військовослужбовці за контрактом становлять основний персонал: відділень інспекторів прикордонної служби, кораблів (катерів), підрозділів органів забезпечення та військової охорони; відділів прикордонної служби ДПСУ, прикордонних постів, мобільних прикордонних застав, комендантських підрозділів; підрозділів мобільного прикордонного загону; перемінного складу навчальних центрів [11].

У нормативно-правових документах з організації службової діяльності персоналу ДПСУ окреслено досить високі вимоги до їхньої підготовки. Зокрема в Інструкції про організацію діяльності інспекторів прикордонної служби ДПСУ вказано, що інспекторський склад зобов'язаний:

твердо знати і виконувати вимоги законів України “Про державний кордон України”, “Про Державну прикордонну службу України”, інших законодавчих, нормативно-правових актів України, що регулюють питання охорони державного кордону;

знати обстановку, тенденції її розвитку та місцевість у межах ділянки прикордонної застави, характер виробничої діяльності місцевого населення;

знати тактику дій порушників законодавства про державний кордон, їх відмінні ознаки, місця (пункти) їх первинної появи і укриття, ймовірні маршрути руху;

активно вести збирання даних обстановки і добування інформації про незаконне перетинання (спроби, наміри перетинання) державного кордону України особами і транспортними засобами поза пунктами пропуску або іншими незаконними способами та своєчасно подавати їх начальнику прикордонної застави;

виявляти і самостійно або у складі спеціального прикордонного наряду, або у взаємодії з представниками правоохоронних органів, членами громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону затримувати порушників законодавства про

державний кордон як за отриманими даними, так і при здійсненні їх повсякденного пошуку;

здійснювати пошук осіб за конкретними орієнтуваннями;

самостійно або разом зі співробітниками органів внутрішніх справ, членами громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону контролювати додержання прикордонного режиму;

здійснювати обмін інформацією в інтересах охорони державного кордону з дільничним інспектором міліції та посадовими особами органів місцевого самоврядування;

щодня вести роботу з місцевими жителями, що проживають на ділянці (секторі) відповідальності;

проводити інструктажі та інші заходи з членами громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону;

брати участь у заходах з організації клубів юних друзів прикордонників, надавати їм навчально-методичну допомогу, спрямовувати їх роботу на допомогу прикордонникам у виявленні правопорушень на державному кордоні [4; 5; 9].

У свою чергу персонал прикордонних підрозділів, що здійснюють прикордонний контроль, повинен знати норми законодавства України, міжнародних правових актів, якими регламентується здійснення прикордонного контролю і пропуск через державний кордон, координаційна та правоохоронна діяльність; знати порядок дій у різних умовах обстановки в пунктах пропуску чи на прилеглий до них території, у тому числі в взаємодії з іншими правоохоронними та контрольними органами; уміти аналізувати й оцінювати ризики під час здійснення прикордонного контролю, виявлення у пасажирському потоці осіб з чужими, підробленими та несправними паспортними документами, причетних до терористичних організацій, яким заборонено в'їзд в Україну і стосовно яких є доручення правоохоронних органів, незаконних мігрантів [3; 11].

Свою службову діяльність інспекторський склад здійснює на гласній основі, спираючись на довіру і широку підтримку місцевого

населення, трудових колективів, у постійній взаємодії з місцевими органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування, дільничними інспекторами міліції, громадськими формуваннями з охорони громадського порядку і державного кордону. При цьому інспекторський склад відповідно до покладених завдань несе персональну відповідальність за повноту, достовірність та своєчасність передачі здобутої інформації про порушення, підготовку до порушення законодавства про державний кордон, а також за ефективність заходів контролю за додержанням прикордонного режиму на ділянці (секторі) відповідальності [9].

Отже, сучасний розвиток правоохоронної стратегії і оперативного мистецтва, вимоги, що окреслені в зазначених нормативно-правових документах щодо професійної діяльності військовослужбовців за контрактом, обумовлюють необхідність значних перетворень і в системі військової освіти та організації підготовки фахівців правоохоронних органів [6–13]. Як зазначає М. Науменко, основні зусилля при цьому потрібно спрямовувати на виконання таких завдань:

підготовку військових фахівців з високим рівнем професіоналізму, інтелекту, морально-психологічної стійкості, загальної та військово-професійної культури;

створення всебічних умов для неперервного підвищення рівня знань і розширення практичних навичок військових фахівців, їхнього творчого розвитку, саморозвитку й самореалізації;

нарощування наукового й інноваційного потенціалу вищих військових навчальних закладів з метою підвищення якості підготовки військових фахівців, створення нових зразків озброєння, військової техніки та їх модернізації [2, с. 24].

Про необхідність формування професійної культури військовослужбовців за контрактом у системі професійної підготовки йдеться і у наказах та розпорядженнях Адміністрації ДПСУ. Зокрема у директиві від 25 жовтня 2006 року № 785 “Про підготовку персоналу Державної прикордонної служби України у 2007 році” основною метою системи підвищення кваліфікації персоналу визначено забезпечення безперервного навчання всіх категорій особового складу для задово-

лення потреб органів та підрозділів охорони кордону у фахівцях з високим рівнем професіоналізму, здатних компетентно та відповідально виконувати завдання і функції за посадою, запроваджувати найновіші досягнення в охороні державного кордону [11].

Загалом у результаті аналізу нормативно-правових документів [8; 9; 10], що регламентують службову діяльність персоналу ДПСУ, з'ясовано, що військовослужбовці за контрактом ДПСУ повинні:

- 1) виконувати надзвичайно різноманітні завдання професійного характеру, які передбачено правовими нормами;
- 2) постійно узгоджувати свої дії з необхідністю правового регулювання;
- 3) здійснювати особливі владні повноваження, що потребує розвинутого почуття підвищеної професійної відповідальності;
- 4) часто працювати в умовах високої емоційної напруженості, що пов'язано з негативними емоціями, необхідністю їхнього стримування, недостатніми умовами для психоемоційної розрядки;
- 5) постійно переборювати опір з боку окремих осіб і мікрогруп, зацікавлених у вирішенні справи за вигідним для них сценарієм.

Висновки. Зростання вимог до персоналу ДПСУ обумовлено тим, що надані прикордонникам державою санкції на проведення діяльності з охорони та захисту кордону з використанням владних повноважень накладають на них високу відповідальність за суворе і точне дотримання законності, ставлять високі вимоги до їх загальнолюдських, професійних, етичних, психологічних, педагогічних, інтелектуальних та інших якостей. Військовослужбовці за контрактом у структурі ДПСУ є домінуючою категорією персоналу за чисельністю та обсягом завдань, які вони виконують. Саме вони першими зустрічають іноземних громадян, кількість яких з року в рік постійно зростає. Щоб успішно виконувати свій службовий і громадянський обов'язок, сучасний військовослужбовець за контрактом в органах охорони державного кордону повинен бути широкоосвіченою, висококультурною людиною, володіти глибокими професійними знаннями й уміннями. Тільки за цих умов він може успішно виконувати поставлені перед ним державою завдання, бути гарантом соціальної справедливості та

правопорядку на кордоні. Професійна культура військовослужбовців за контрактом в ООДК є важливою складовою їхнього професіоналізму та обумовлює ефективність вирішення ними службових завдань з охорони та захисту державного кордону.

Отже, систему вимог, що ставляться до військовослужбовців за контрактом органів охорони державного кордону, певним чином відображено й закріплено в правилах і нормах поведінки, які визначаються як нормативно-правовими документами (чинними законами, наказами, статутами, інструкціями), так і нормами моралі, які набули статусу обов'язкових для виконання. Результати аналізу нормативно-правових документів, що регламентують професійну підготовку військовослужбовців за контрактом ДПСУ, дозволяють зробити висновок про те, що для виконання всіх поставлених перед військовослужбовцями за контрактом завдань з охорони та захисту державного кордону важливе значення має сформованість у них високого рівня професійної культури.

Доцільні напрями подальших розвідок: дослідження психологічних чинників, що впливають на формування професійної культури військовослужбовців за контрактом ДПСУ; удосконалення діагностичних методик сформованості професійної культури військовослужбовців та співробітників правоохоронних органів.

Список використаної літератури

1. Царенко В. І. Професійна культура прикордонника : навч. посіб. / В. І. Царенко, В. О. Хома, В. І. Мірошніченко. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2006. – 55 с.
2. Науменко М. І. Військова освіта в Україні : стан, проблеми, перспективи інноваційного розвитку / М. І. Науменко // Наука і оборона. – 2009. – № 2. – С. 24–28.
3. Основні шляхи підвищення рівня професійної підготовки майбутніх офіцерів прикордонного контролю у світлі вимог Закону України “Про Державну прикордонну службу України” : матеріали міжкафедр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 29 березня 2005 р.). – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2006. – 52 с.

4. Організація добору та вивчення кандидатів для проходження військової служби за контрактом на посадах солдатів, матросів, сержантів і старшин у Прикордонних військах України : методичний посібник / за заг. ред. І. В. Карася. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 1999. – 52 с.
5. Охорона державного кордону прикордонною заставою : в 3 ч. : навч. посіб. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2005. – Ч. 1. – 300 с.
6. Про Воєнну доктрину України [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 15 червня 2004 р. № 648/2004. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>. – Зі змінами ; ост. ред. 8 липня 2009 р.
7. Про державний кордон України : Закон України від 4 листопада 1991 р. № 1777-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 2. – Ст. 5. – Зі змінами ; ост. ред. 5 листопада 2009 р.
8. Про Державну прикордонну службу України : Закон України від 3 квітня 2003 р. № 661-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 27. – Ст. 208. – Зі змінами ; ост. ред. 13 січня 2011 р.
9. Про затвердження і введення в дію Інструкції про організацію діяльності інспекторів прикордонної служби Державної прикордонної служби України [Електронний ресурс] : наказ Адміністрації ДПСУ від 30 жовтня 2003 року № 215. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
10. Про Концепцію розвитку Державної прикордонної служби України на період до 2015 року [Електронний ресурс] : Указ Президента України від 19 червня 2006 р. № 546/2006 // Комп'ютерна інформаційно-правова система "Ліга". – Адреса в системі "Інтернет" : www.liga.net
11. Про підготовку персоналу Державної прикордонної служби України у 2007 році [Електронний ресурс] : директива Адміністрації ДПСУ від 25 жовтня 2006 року № 785. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
12. Про удосконалення роботи з персоналом Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького та навчальних центрів Державної прикордонної служби України [Електронний ресурс] : наказ Адміністрації ДПСУ від 8 листопада 2010 р. № 841. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
13. Про удосконалення роботи щодо забезпечення правопорядку та дисципліни в Державній прикордонній службі України [Електронний ресурс] : наказ Адміністрації ДПСУ від 30 грудня 2005 р. № 1030. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент Блощинський І. А.

Стаття надійшла до редакції 27.01.2015.

Билявец, С. Я. Современные требования к профессиональной культуре военнослужащих по контракту в Государственной пограничной службе Украины

В статье раскрыты современные требования к профессиональной культуре военнослужащих по контракту органов охраны государственной границы. Охарактеризована система требований, предъявляемых к военнослужащим по контракту органов охраны государственной границы, которая отражена и закреплена в правилах и нормах поведения, которые определяются как нормативно-правовыми документами (действующими законами, приказами, уставами, инструкциями), так и нормами морали, которые получили статус обязательных для выполнения.

Ключевые слова: *требования, профессиональная культура, военнослужащие по контракту, Государственная пограничная служба Украины.*

Bylyavets S. J. Current requirements to professional culture of the contracted personnel in the State Border Guard Service of Ukraine

The article elucidates current requirements to professional culture of the contracted personnel in the State Border Guard Service of Ukraine. The State Border Guard Service of Ukraine is a special law enforcement body; the border guards are granted the powers to conduct activities of border protection exercising their authority which imposes high responsibility for strict and exact compliance with the law, requires them to possess high human, professional, ethical, psychological, educational, intellectual and other qualities.

Contracted military personnel in the structure of the State Border Guard Service of Ukraine is a dominant category of staff by number and volume of tasks performed. They are the first to meet ever growing number of foreign travellers. To successfully carry out their duties and civil obligations, contracted personnel in the units of state border protection must be well-educated, highly cultured, have profound professional knowledge and

skills. Only under these conditions they can successfully carry out the tasks assigned by the state, being protectors of social justice and the rule of law at the border. Professional culture of the contracted personnel serving in the units of state border protection is an important part of their professionalism; it is a prerequisite of effective performing of their service tasks related to security and guarding of the state border.

The analysis of legal documents regulating service activities the contracted personnel of the State Border Guard Service of Ukraine revealed that they are required: to perform various professional tasks assigned by the law; to coordinate their actions with the norms of legal regulations; to exercise special powers requiring advanced sense of professional responsibility; to work under the conditions of high emotional intensity associated with negative emotions, the need to deter and the lack of conditions for psycho-emotional relaxation; to constantly overcome the resistance of individuals and micro groups interested in positive solving of their cases.

Thus, the system of requirements to contracted military personnel serving in the units of state border protection is partially reflected and set in the rules and norms of behavior, defined in the legal documents (applicable laws, orders, statutes, regulations) and binding moral norms. Analysis of the legal documents regulating the training of the State Border Guard Service of Ukraine contracted personnel leads to the conclusion that high level of professional culture of the contracted personnel is very important in performing their tasks related to protection of the state border.

Keywords: *requirements, professional culture, contracted personnel, State Border Guard Service of Ukraine.*